

Török Attila

ELHOZHATJA-E A FELLENDÜLÉST A NE(G)R¹
ÉS AZTÁN HOGYAN TOVÁBB?

Kezdjük az alapoknál. Szinte mindenki, így a magyar emberek is szeretnék az anyagi szükségétől mentesebben, nagyobb jómódban élni. Ehhez a nemzetgazdaság jobb teljesítménye szükséges. Kormány nélkül nagyobb jólétet csak hozomra tud teremteni, és ha így tesz, annak nagy ára lesz. Intézményeinek működése persze nagymértékben befolyásolja a gazdasági teljesítményt és így az anyagi jólétet, ám ez csak közvetett hatás.

A nemzetgazdaság jövőbeli növekedési adatai nagyrészt jelenbeli folyamatok és állapotok függő változói. A növekedést meghatározó tényezők évek alatt épülnek föl, ám ennél rövidebb idő alatt is leépülhetnek. Magyarország sajátos helyzetben van. A gazdasági növekedést előrejelző, ám egyben meghatározó független változók nem sok jót ígérnek, a kormány viszont a hamarosan bekövetkező növekedési trendforduló ígéretével kecsegtet. Kinek higgyünk: a megtépzott tekintélyű,² ám mással egyelőre nem helyettesíthető közgazdaságtudománynak? A nemzetgazdaság irányításának gigantikus felelősségét a vállán hordozó, a gazdaságpolitika legfelsőbb hierarchikus szintjének csúcán is kimagasló pozíciót betöltő top-szakpolitikusnak? Más megfogalmazásban: vezet-e magától felépülő aranyhíd az „alacsony foglalkoztatási ráta – csökkenő reáljövedelem és hazai fogyasztás – alacsony befektetői és vállalkozói bizalmi index – mérsékelt vállalati hitelezési tevékenység – alacsony beruházási ráta” kopár sarkvidéki börtön-szigetéről a tartósan magas gazdasági növekedés pálmafás álopartjára?

Szakpolitikusunk szerint igen, persze hogy vezet. A neve unortodoxia, lényege pedig egyrészt a piaci monopóliumok és kvázi-monopóliumok adóterhelésének növelése – a közterhek megosztása – révén elért költségvetési hiány- és adósságcsökkentés; a nagyobb, akár a vállalkozói tulajdon szerzésétől sem visszariadó állami szerepvállalás, másrészt pedig a munkát terhelő adóterhek áttolása a fogyasztásra. Ezek mellett valamelyes szerepet játszanak egyes, leginkább a magyar őstörténeti genetikából levezethető, az egyelőre csak mintegy 2,7 millió, alkalmazásban álló³ magyar különleges kreativitásából adódó előnyök is. (Ha jól értjük az egészet.) Mindez pedig úgy, hogy a lakosság, a társadalom, az emberek pénzügyi terhei úgy általában nem nőnek. Azaz: az obszcénnek számító, tizenegy betűs, de csak tízhangos m-betűs szót (*megszorítás*) ki sem kell ejteni. Emellett az ország valamivel igazságosabb is lesz: a rossz elnyeri méltó büntetését, a jó megérdemelt jutalmát. Ez a Nemzeti Együttműködés (gazdasági) Rendszere. Ez vív győztes szabadságharcot a mohó bank, a nagytőke, a monopóliumok ellen. A sikerrel megívott háborút

¹ Nemzeti Együttműködés (gazdasági) Rendszere.

² Erről bővebben lásd például Paul KRUGMAN: *Economics in the Crisis*, New York Times Opinion Pages 2012. március 5.; MÓCZÁR József: *Pénzügyi válság, gazdaságpolitika és közgazdaság-tudomány*, Competitio 2010/2.

³ Az adat 2012 szeptemberére vonatkozik, lásd KSH Stadat, 2.1.31., frissítve 2012. november 20.

aztán – és erről mi, magyarok, sajnos mindig a vesztes perspektívájából, de igazán sokat tudnánk beszélni – a győztes által diktált kemény békefeltételek követik. Ezek egyike a háborús jóvátétel, aminek jóvóltából a vesztesek különadók formájában nyüzszítve és fogcsikorgatva ugyan, de végleg lemondanak az álságos béke egy-másfél évtizede alatt elorzott százmilliárdokról. (Melyeket egyébként már a háború győzedelmes befejezését megelőzően begyűjtötték a rekviráló egységek.) Igazi tanmese ez: a szavazófülke magányában kinyilvánított bölcs döntést a megérdemelt jutalom követi. A kisember immár többé-kevésbé zavartalanul élheti végre napsütötte távlatokat kínáló életét. Különösebb áldozat nem kell hoznia és a gyűlölt m...-szónak hírét sem hallja.⁴ Eközben bizony néha a veszteseknek az érdekeiért – tehát a mi érdekeink ellen – kiálló, a magukat a *vae victis* elvét nem ismerőnek tettető nemzetközi szervezeteknek is az orrára kell koppintani. A szabadságharc kiterjesztése erős, komoly érdekérvényesítő képességekkel rendelkező szervezetekre persze soha nem örömteli. Különösen nem, ha ezek az utánpótlási vonalakat szétzilálva képesek a szabadságharcos egységek hadtápjára is lesújtani. Ám ha kell, hát kell: ezen nem múlhat, hogy a tízéves kudarc sorozat után végre a jobb jövőre éhező ország átsétáljon az aranyhídon.

A közgazdaság-tudomány nem hisz az aranyhídban. Pontosabban abban, hogy ez a híd nem csupán optikai csalódás eredménye, hanem járható is. Az pedig még csak nem is hit kérdése, hanem empirikusan igazolható tény, hogy az adóterhelés tényleges szintjét a mégoly ügyesen is játszott fiskális „itt a piros, hol a piros” sem csökkenti. Járható híd e tudomány szerint csak veritékből, sőt könnyekből épülhet. Két vízió feszül tehát itt egymásnak. Az egyik a Magyarországon különösen nem makulátlan tekintélyű, de mégis komoly tudományos eszközrendszerrel és intellektuális munícióval rendelkező közgazdaság-tudomány „közeljövőképe”. (Nem indokolatlan ezért a magyar közgazdaságtant a magyar meteorológiához hasonlítani. Ez utóbbi is ad ki olykor súlyosan téves előrejelzéseket. Jólatai azért összességében mégis jóval megbízhatóbbak, mint a levelibekás, köszvényes térdes, levegőbeszagolós alternatív módszerek.) A másik egy lényegében intuitív, a diszciplína hagyományos paradigmarendszerébe nem illeszkedő makrogazdasági vízió. Ezt egy meglehetősen szűk szakmai közösség, talán csak egyetlen közgazdász jegyzi, ám annál nagyobb ívű. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy a vita eldőlt. Galilei, Giordano Bruno, Darwin, Semmelweis egykor általánosan elfogadott tudományos vagy akkor annak gondolt nézeteket támadott, s az idő őket igazolta. Senki nem hisz többé a flogiszonban, s nem az atom már a legkisebb részecske. Nem vágnak már eret és nem tesznek piócát a betegekre. Bizonyossá vált, hogy a Mars csatornáit optikai csalódás eredményeként észlelték.

Közismert, hogy a politikai kommunikáció nem lehet monolitikus, a különféle célcsoportokat különféle üzenetekkel érdemes célba venni. Nem kívánunk ezért a kommunikáció esetleges önellentmondásai után kutatni. Ugyancsak egyértelmű, hogy a politika a lehetséges művészete, a stratégiai célok eléréséhez taktikai kompromisszumok soka-

⁴ „Mi nem [...] a családoktól, nem a magyar kisvállalkozásoktól veszünk el pénzt.” Interjú Matolcsy Györggyel, Magyar Hírlap 2012. december 22.

ságán keresztül vezet az út. Végezetül pedig hangsúlyozottan nem a NER és a NE(g)R ideológiai-morális alapvetéseiről és az ezeket megalapozó értékvilágról kívánunk szólni. Egyedül az őket támogató, technokrata eszközrendszerrel fejtünk ki néhány gondolatot. Az alábbi írás tehát nem több, mint kísérlet néhány olyan szempont felvázolására, amely némi eligazítást adhat ebben az „aranyhíd” létezéséről, illetve járhatóságáról folytatott a vitában.

Az elmúlt évtized talán legalaposabb, a gazdasági növekedéssel foglalkozó tanulmányát az OECD közölte 2003-ban.⁵ Ez a tanulmány természetesen lehet kicsit idejétmúlt és nélkülözheti az unortodox gazdaságpolitika megértéséhez elengedhetetlen újfajta belátást. Ennek ellenére az alkalmazott, nagyszámú OECD-tagország másfél évtizedes adatsorait vizsgáló statisztikai apparátus mindenképpen tekintélyt parancsol. Ez a gazdasági növekedés meghatározó tényezői közé sorolja az álló-, illetve a humántőkébe, valamint a kutatásba és fejlesztésbe történő befektetéseket. (Ez utóbbiak esetében különösen a közvetlenül a piaci szereplők befektetéseit, míg az állami K+F-nek a növekedésserkentő hatását a regressziós elemzés nem igazolta.)

Különösen a gépeket és berendezéseket megcélzó befektetések növekedést gyorsító hatása egyértelmű: a termelékenység növekedését elsősorban meghatározó új technológiák ugyanis jórészt ezek közvetítésével fejtik ki hatásukat. Ugyancsak említést érdemel, hogy a munkaerő állománya és adott technológiai szint mellett megfigyelhető termelékenysége, illetve a képzettségi szint viszonylag állandóak, legalábbis nem változnak olyan hirtelenséggel, mint a gépbeszerzések. Egy kilencvenes évek eleji elemzés⁶ – ugyancsak jelentős statisztikai apparátust felvonultatva – ezért jutott arra a következtetésre, hogy a gépeket és berendezéseket megcélzó beruházások egyszázalékos bővülése általában 0,26 százalékkal gyorsította a gazdasági növekedést. (A vizsgált, a növekedést gyorsító egyéb tényezők közül ennél lehetett a legerősebb hatást kimutatni.) Ugyancsak felfedezhetőek voltak összefüggések a fiskális, illetve monetáris politika egyes elemei, valamint a pénzügyi közvetítő rendszer fejlettsége és a gazdasági növekedés üteme között. Így a magasabb infláció és a nemzeti jövedelem kiugróan magas centralizációja, azaz a nagymértékben költséges kormányzat egyértelműen negatívan, a tőkepiaci aktivitás viszont pozitívan hat a gazdasági növekedésre. A világ nagyszámú országára kiterjesztett elemzés a vámokat és vámonkivüli kereskedelmi akadályokat is növekedést fékező tényezőként tartja számon. Az OECD tanulmányában ugyan nem kapott különösebb hangsúlyt, de egyéb kutatások fontos, a növekedést serkentő tényezőként azonosították a tulajdon- és általában a jogbiztonságot.

A költségvetési egyensúly javítását célzó intézkedések tartalma sem közömbös a gazdasági növekedés szempontjából. A Harvardon tanító Alberto Alesinának 2012 őszén megjelent, egy, egyébként „a hárombetűs intézmény” (IMF) elemzéseire is támaszkodó kutatást ismertető tanulmánya.⁷ Tizenhét, 1980 és 2005 között költségvetési egyensúly-

⁵ *The Sources of Economic Growth in OECD Countries*, OECD, 2003.

⁶ J. Bradford DE LONG – Lawrence H. SUMMERS: *Equipment Investment and Economic Growth*, *Quarterly Journal of Economics* 1991. május, 445–502.

⁷ Alberto ALESINA: *The Kindest Cuts*, *City Journal* (New York), 2012/4.

javító programot végrehajtó ország tapasztalatait összegzi. E tapasztalatok megerősítik, hogy az alapvetően adóemelésekre, illetve a kormányzati kiadások csökkentésére építő egyensúlyjavító programok nyomán feltűnően különböző növekedési pálya rajzolódik ki. Az előbbieket jellemzően visszaesés, az utóbbiakat előbb-utóbb növekedés követi. Magától adódik a kérdés: hogyan lehetséges, hogy az „aggregált kereslet” egyik fontos elemének, azaz a kormányzati kiadásoknak a csökkenése ellenére nincsen visszaesés? Alesina válasza: a kormányzati takarékoság – amennyiben hihető róla, hogy tartós lesz – meggyőzi a gazdaság szereplőit arról, a bevételeivel gondosabban gazdálkodó kormányzat nem fog a belátható jövőben adókat emelni. Ez a várakozás javítja a befektetői bizalmat, így megnő a magántőke beruházási hajlandósága. Ez bőven pótolja az összkeresletből a kormányzati kiadások csökkenése miatt kieső tételeket, így nőhet a gazdaság. Adóemlések esetén ennek éppen az ellenkezője történik, ugyancsak kiszámítható eredménnyel. A magyar költségvetési stabilizáció ebből a szempontból messze nem határeset, egyértelműen az adóbevételek növelése, illetve az egyszeri, egyébé bevételek becsatornázása játszotta benne – 2012-ig mindenképpen – a fő szerepet.⁸

Alesina gondolatmenete – legalábbis a 20. századi közgazdasági ortodoxia paradigmarendszerében – konzisztensnek tűnik, és a NE(g)R első két és fél évének tapasztalatai sem látszanak ellentmondani a felvázoltaknak. A rendszeres – bár kétségkívül nem szokványos – adóemlések nyomán rongálódó befektetői bizalom, csökkenő beruházási kedv és gazdasági teljesítmény mindenesetre megfigyelhető. Néhány, önmagában persze fontos mutatóból természetesen nem lehet megbízhatóan prognosztizálni az elkövetkező néhány év gazdasági növekedésének ütemét. Ezek a mutatók és még néhány, kevésbé számszerűsíthető tényező együttesen azonban már képessé tesznek arra, hogy a főbb tendenciákat tekintve ne tévedjünk nagyot.

Miért is stagnál a magyar gazdaság?

A teljes nemzetgazdasági beruházási tevékenység (változatlan áron) 2008 óta szinte folyamatosan csökken Magyarországon, 2011-ben – némi növekedést követően – a három évvel ezelőttinek 86 százaléka volt. 2012-ben az első két negyedévi csökkenést legalábbis a III. negyedévben és a gépbeszerzéseket illetően növekedés váltotta föl – ám lehet-e ebből fordulatra következtetni? Hasonló a kép a foglalkoztatás adatait illetően. 2011-ben 3,2 százalékkal kevesebben dolgoztak, mint az „utolsó békeévben”, azaz 2007-ben, ezen belül az építőiparban 15, a feldolgozóiparban pedig 4,7 százalékkal kevesebben. (Márpedig ezek tekinthetők – a mezőgazdaság mellett – a gazdaság igazán értékteremtő, a „munkalapú társadalom” számára fontos, nem spekulatív, jövőbemutató ágazatainak.) 2012 harmadik negyedévében – a terjedő közmunkának is köszönhetően – csekély javulás volt érzékelhető, 71 ezer fővel többen dolgoztak, mint egy évvel korábban. Nem

⁸ Az MNB *Féléves értékelés a KT számára* című dokumentuma szerint például az államháztartás teljes bevételi főösszegének 2012-es tervszáma 9%-kal haladja meg a 2011-es tényszámot. A kiadási oldalnál ez a szám mindössze 0,03%.

kedvezőbb a kép a vállalati hitelállomány esetében sem, holott ennek mérőszámai eléggé megbízhatóan jelzik a jövőbeli gazdasági aktivitást. 2008 óta mintegy 20 százalékkal csökkent a teljes vállalati hitelállomány. Ez a szám az eurózóna országainak átlagában 3 százalék volt, de például Lengyelországban 16 százalékos növekedést regisztráltak. 2011-ig folyamatos volt a csökkenés, 2011-ben csekély emelkedés, azóta ismét csökkenés figyelhető meg. Így a 2009 első negyedévi, valamivel 8000 milliárd forint fölötti állomány most kb. 6300 milliárdos.⁹ A kormányzati szektor kiadásai 2008-ban a GDP 49,2, 2009-ben 51,4, 2010-ben 49,8 és 2011-ben 49,6 százalékára rúgtak.¹⁰ 2012-ben hasonló, enyhén emelkedő arányra lehet számítani. Mindezek az adatok nem utalnak igazi növekedési „trendfordulóra”, az évi sokszázalékos, lendületes növekedés beindulásának közeli lehetőségére. Igaz, a nyugat-európai, elsősorban németországi konjunktúra javulása esetén ennek ellenére sem lenne elképzelhetetlen az alacsony bázisról induló csekély gazdasági növekedés. Joggal feltételezhető ugyanis, hogy ekkora kapacitástartalék azért van a gazdaságban.

Verítéket, sőt könnyeket említettünk. Ha felsoroljuk a magyar növekedési válság hatótényezőit, világossá válik, miért. Magyarország gazdasága legalább öt éve stagnál. Ezt legalább tucatnyi, nem konjunkturális, hanem közel egy évtizede, több esetben pedig néhány évtizede formálódó tényező magyarázza. Ilyen tényező

- a magas államadósság,
- az erősen, ráadásul jórészt nem a nemzeti valutában eladósodott háztartások,
- a magas állami újraelosztás és adóterhelés,
- a romló demográfiai helyzet: öregedő és fogyó lakosság,
- a versenyszféra alacsony és makacs módon nem bővülő foglalkoztatási, gazdasági aktivitási rátája,
- az alacsony szintű vállalkozói és általában együttműködési (kooperációs) kultúra,
- a kiterjedt és zsigereiben vállalkozásellenes bürokrácia,
- a befektetői hajlandóságot gyengítő jogbizonytalanság és instabil szabályozási környezet,
- a vállalati szféra csekély innovációs képessége, a magas magyar „hozzáadott értékű” termékek hiánya, a pusztán rövidtávú túlélésre berendezkedő közép- és kisvállalatok nagy aránya,
- a stratégiai ágazatokban a külföldi tulajdon dominanciája,
- az általános tökehiány: a magyar „nagyburzsoáziának” a jórészt az állami tulajdonból és az állami újraelosztásból származó, a svindli-kapitalizmus aranylázának korszakában szerzett vagyona jellemzően improduktív,¹¹
- a romló közszolgáltatások, ezzel összefüggésben leértékelődő, versenyképességét veszítő munkaerő.

⁹ A számok forrásai a KSH és az MNB kiadványai.

¹⁰ Az Eurostat 2012. október 22-i sajtóközleménye alapján.

¹¹ Magatartása versenyelkerülő, közülük csak nagyon kevés végez értékteremtő, a nemzetközi versenyben is sikeres tevékenységet. Az igazi magyar vállalkozói sikertörténet jellemzően ma is az állami intézkedések torzította, nem kompetitív belső piacon, illetve a közbeszerzések háza táján íródik.

A fenti tizenkettőből csupán háromról mondható el, hogy alapvetően nem pénzügyi (köz- vagy magán) determináltságú. Ilyennek tekintjük a hatását egyébként is csak jóval hosszabb távon kifejtő demográfiai helyzetet, a vállalkozásellenes bürokrácia, illetve a jogbizonytalanság és szabályozási környezet problémáját. (Ilyennek tűnhetnek a vállalkozói és a kooperációs kultúra fogyatékosai is. Megfontolandó azonban, hogy ebben milyen szerepet játszott és játszik az adórendszer, amelyik akár a méretgazdaságossági megfontolásokat mellőző módon is rejtőzködő, éjszakai, lopakodó életvitelre készíti a vállalatok egy részét.) Erről a háromról – és csak erről a háromról – elmondható, hogy azonnali, negatív államháztartási hatások, illetve a háztartások fogyasztási áldozatai nélkül is megszüntethetők, de legalábbis enyhíthetők lennének. (Feltételezzük, hogy a gyermekvállalási hajlandóságot nem elsősorban a jóléti transferek, hanem jóval mélyebben ható szociokulturális tényezők alakítják.) A másik kilenc azonban nem korrigálható az államháztartás kiadásainak jelentős átcsoportosítása, azaz egyes területek forrásvesztése, illetve a vállalatok és a háztartások növekvő felhalmozási hajlandósága, tehát rövidtávú jövedelemcsökkenése nélkül. Ez az átcsoportosítás márpedig izzadság, sőt könnyek nélkül nem mehet végbe.

Falu végén kurta kocma

A „húzd rá, cigány, csak azért is, ha mindjárt az ingemért is!” bátran duhaj tempóját a nemzetközi hitelválság szakította félbe 2008-ban. A magyarországi eladósodást finanszírozó külföldiek „végét vetik a zenének s hazamentek”. Való igaz, ezek a külföldiek bizonyos értelemben csakugyan spekulánsok voltak és a magyarországi bankok csakugyan gátlástalanul nyereszkedve, az „utánunk az özönvíz” jelszavával húzták le az inget legényeinkről. A rendszerváltozás második évtizedének dorbézoló, jövőfelelő kollektív magatartásmintája nem folytatódhatott, beköszöntött a(z) immáron ötödik) szűk esztendő. Megállt az államadósság növekedése és elkezdett leépülni a lakossági hitelállomány. A gazdasági visszaesés közepette már ez is súlyos társadalmi áldozatokkal járt. A rendszerváltás óta először nagyra nyílt a migrációs szelep, fiatal és kevésbé fiatal magyar munkavállalók tízezrei indultak neki Európának. A felsorolt kilenc (kiadásnövelés nélkül nem enyhíthető) növekedést fékező tényező korrigálása ezeket a társadalmi jóléti áldozatokat csak tovább – a határ a csillagos ég – növelné.

Történelmi összevetésben persze nem lennének ezek példátlan áldozatok. A két vesztes világháború utáni migrációs, intézmény- és országsszervezési, jóvátételi, illetve fizikai újjáépítési kiadások fedezete például a mostaninál, illetve a felvázolt korrekciós lépések által megkívántnál sokkal nagyobb jóléti áldozat volt. Azoknak azonban nem volt alternatívájuk, a helyzet egyszerűen kikényszerítette őket. Ma teljesen más a helyzet. Az rendszerváltozás 22–23. esztendejében a remélt „felzárkózunk Ausztriához” helyett egy újabb, sokéves sivatagi bolyongás nem „adható el” a magyar társadalomnak. (Különösen nem, ha alacsony bizalmi indexű politikai elit vezet, márpedig a politikai elit iránti bizalom szintje – oldaltól függetlenül – alacsony. A magas bizalmi index és a választá-

sokon szerzett erős legitimáció ugyanis nem feltétlenül azonos!) Akkor már inkább a sokévtizedes, további helybenjárás, a kifizetetlen számláknak és beteljesítetlen ígéreteknek a görgetése a végtelenségig. Az NE(g)R lehetővé teszi, hogy eközben legalább a felső- és közép-középosztály életminősége és életesélyei elviselhetőek maradjanak – igaz, egy egyébként kettészakadó és közszolgáltatásait tekintve gyorsan lepusztuló társadalom kopott, düledező diszletei közepette.¹²

Az unortodoxia és a 2002 és 2009 közötti „szakértő és elkötelezetten demokrata” kormányzás gazdaságpolitikája közötti legalapvetőbb különbséget is e realitás kezelésében érdemes keresni. Az utóbbi a problémátömeg verbalizálásáig sem jutott el. Kommunikációjában a Bécsben nyitandó cukrászda káprázatos lehetőségének és a hasonló gyermekmeséknek narkotikuma dominált. Ennek megfelelően a nyugati integráció tagjává váló magyar gazdaság mentális tényezők által is determinált krónikus teljesítménydeficitjének és versenyképességi problémáinak korrigálására kísérletet sem tett. A jövőre nyomasztó árnyat vető problémátömeget feloldotta az eladósodás csodaforrásából eleinte bőven csurgó *Aqua Mirabilis*ben, kibeszélését a nemzeti sorskérdéshez viszonyítva csekély jelentőségű aktuálpolitikai álvitákkal helyettesítette. 2010-ben ez megváltozott. Némi bizonytalankodást követően az eladósodás problémája megjelent a politikai kommunikációban, sőt bizonyos elemeinek kezelésére kormányzati intézkedések születtek. (Már ez is figyelemre méltó különbség. A 2004–2009 közötti időszakra oly jellemző, a bombasztikus verbalizmus jellemezte látszatkormányzás helyett valódi kormányzás kezdődött. A kapkodva és nagy selejtaránnyal dolgozó, de legalább a valószínű gazdaságpolitikai tévúton határozott lépésekkel haladó, illetve a lényegében csak fecsegő kormányzat kontrasztja nem is lehetne élesebb.) Az eladósodással szorosan összefüggő általános teljesítményhiányt azonban csak kifacsarva, felemás módon vette célba az új kormányzat politikai kommunikációja. Ennek nyilvánvaló *exogén* okai – a külföldi monopóliumok és spekuláció, az ellenséges nemzetközi intézmények – erős hangsúlyt kaptak. Az *endogén* okok sokaságából egyetlen maradt: a balliberális kormányzás kártevésai. Ez a „magyar emberek” halmazáról leválva maga is szinte *exogénné* lett, a kormányzati cselekvésben és a „magyar emberekben”, a magyar mélyvalóságban *endogén* tényező nem is maradt. Ez látszólag nagyon leegyszerűsítette a megoldás keresését. Úgy tűnhetett, hogy a „külső *exogén*” (spekuláció, külföldi monopóliumok, intézmények), illetve a „hazai *exogén*” (elmúlt nyolc év) tényezők kiiktatásával hamar eljöhethet az aranykor: akár egy-két éven belül felépülhet az aranyhíd.

¹² Ennek talán legmegdöbbentőbb példája a budapesti tömegközlekedés, illetve az államvasutak. Ezeknek az infrastruktúrája, a negyven-ötvenéves mozdonyok, metró- és HÉV-szerelvények, a huszonöt éves autóbuszok a kétévtizedes, folyamatos vagyonfelélés eredményeképpen – minden túlzást nélkülöző megfogalmazásban is – a magyar tömegközlekedő nyakába rohadnak ezekben az években. Különösen drámai és „ideológiailag bomlasztó” az egyik budapesti metróvonal esete. A kommunista Magyarország tisztességes minőségben megépítette, a demokratikus és piacgazdálkodó hagyta tönkremenni... Az egyetlen, keskeny menekülőút az európai uniós kohéziós támogatás, ha és amennyiben...

Ki fegyverzi föl a szabadságharc honvédeit?

„A boldoggá tévő illúzió ér annyit, mint a visszahúzó igazság” – írta Christopher Martin-Wieland. Georges Bernanos pedig arra figyelmeztet, hogy „a korgó gyomrú szegény embernek nagyobb szüksége van reményre és illúziókra, mint kenyérre”. Az aranyhíd tündérmeséje – mint a mesék általában – véleményünk szerint nem felel meg a realitásoknak, ám kielégítheti az illúziók iránti, mélyen gyökerező társadalmi igényt. Ám Bertrand Russel megjegyzése is figyelmet érdemel. „Az érzéksalódás tény, nem tévedés. Ami tévedés, az az erre alapozott ítélet” – vélte.

Az érzéksalódásra épülő ítéletek meghatározta gazdaságpolitika és a valóság tehát egyazon vágányon száguld egymással szembe. Összeütközésük várható helyéig már csak egyetlen kitérő van: a leépülő hazai adósságállományok és a nemzetközi konjunktúra kedvező fordulatának találkozása nyomán mégis, mindennek ellenére – vannak még csodák – esetleg beinduló, csekély, de érzékelhető gazdasági növekedés.

Ám ez a gazdasági növekedés, ha lesz egyáltalán, nem lesz az a gazdasági növekedés. Az, amelyiknek köszönhetően Magyarország igazi feldolgozóipari gyorsnászád, „Európa legversenyképesebb gazdasága”, „sikersztori”, „növekedési sztori”, „tündérmese” lenne. Nyugat-Európa előregszik, fenntarthatatlan jóléti rendszerek terhe alatt nyög, a globalizáció és a csökkenő szállítási költségek miatt alacsonyabban képzett munkaerejének reáljövedelem-színvonalát fenntartani nem képes. Főleg ázsiai versenytársaihoz képest teret veszítő nagyvállalatainak egy-két évtizedig azért még menekülőútja lehet a szegény hátsódvar, azaz Közép- és Délkelet-Európa. Az ide irányuló termelés-, illetve szolgáltatáskihelyezés segíti őket globális versenyképességi deficitjük mérséklésében, és ez egyben a hátsódvar tőkeszegény országainak is hatalmas lehetőség. Ez azonban a teljes felzárkózáshoz nem elegendő, hiszen legfőbb hatótényezője – a jelentős bérszínvonalbeli különbség – éppen a részleges felzárkózás eredményeképpen jó esetben folyamatosan zsugorodik. Valódi felzárkózás így csakis a magyarországi – szélesebben értelmezett – természeti erőforrásoknak, illetve az emberi tőkének a feltárására és fejlesztésére és a gazdasági növekedés szolgálatába állítására irányuló, erősen innovációcentrikus,¹³ emellett a példátlan sebességgel változó nemzetközi környezet valóságával szembenező gazdaságpolitikától remélhető. Ennek tőkeszüksége azonban – a felzárkózási folyamat első szakaszától eltekintve – nem fedezhető a termeléskihelyezésekhez kapcsolódó tőkeimporttal. Ez ugyanis teljesen más *modus operandi* szerint működik. Forrása így az európai uniós támogatások mellett egyedül a belső akkumuláció lehet. Az, ami lényegében nincs. (Sokatmondó adat: a valamennyi volt „szocialista” országra kiterjedő elemzés szerint csupán három országban volt 1992–2009 között a magyarnál is alacsonyabb a teljes beruházási költsésein belül a hazai befektetők részesedése. E három ország: Bulgária, Kazahsztán és Tadzsikisztán.¹⁴)

¹³ Róna Péter több alkalommal is meggyőzően fejtette ki a fenti gondolatot.

¹⁴ Forrás: UNCTAD FDI/TNCI adatbázis. Idézi Kálmán KALOTAY. *Patterns of inward FDI in Economies in Transition*, Eastern Journal of European Studies 2010. december.

Úgy tűnik, a NE(g)R teoretikusai ez ügyben saját fogalmi zűrzavaraik és a különféle idősíkok összekeverésének áldozatává váltak. A szabadságharc, amit szeretnénk a külföld által finanszírozott államadósság, illetve a működőtöke lélegeztetőgépéről való lassú leválásként értelmezni, csakugyan feltétele az ország felzárkózásának. A nemzetközi munkamegosztásba döntően alacsony bérköltségű munkaerejének bémunkajellegű foglalkoztatásával bekapcsolódó modell másképpen nem meghaladható. Erre a meghaladásra azonban „menetből” a magyar gazdaságra jellemző tőkeszegénység, alacsony innovációs potenciál, államháztartási és intézményrendszer és általában gazdaság szerkezet mellett semmilyen lehetőség nem kínálkozik. Előbb járni, aztán futni kellene megtanulnunk. Nincsen járható aranyhíd, és nincsen – akárki is suhintgat vele – húsz év minden gazdaságpolitikai bűnét, tévedését és mulasztását egyetlen suhintással orvosló varázsvessző. A regionális versenyben is teret veszítő magyar gazdaság számára így egyelőre éppen a külföldi befektetés az egyetlen mentőkötél. Ebből – vélhetően a szabadságharcos retorikától, illetve az NE(g)R hektikus adóintézkedéseitől nem függetlenül – mostanában kevesebb van. Márpedig csak ebbe a mentőkötélbe kapaszkodva, a térségbeli országok tempóját legalább felvéve kezdődhet el az igazi, már nem csak verbális szabadságharc. A „rossz” (spekulatív, nem munkaalapú, nem termelő) és a „jó” (hosszú távra elkötelezett, munkaalapú, termelő) külföldi befektetés közötti kormányzati különbségtétel – melyre a kilenc¹⁵ „jó” befektetővel között stratégiai megállapodás hivatott bizonyítékkal szolgálni – erre nem nyújt megoldást. Nem különbözik ugyanis a viccbéli bolond és a macska esetététől. Ha el is hiszi az alapos pszichoterápiának alávetett bolond magáról, hogy ő már nem egér, így nem kell félnie a macskától, mivel lehet meggyőzni őt arról, hogy ezt a macska is tudja?

A rossz hír az, hogy sikeresen ezt a szabadságharcot csak a hazai, autonóm, azaz alapvetően nem államfüggő magántőke tudja megvívni, az állam nem. Afféle koalíciós háború lehetne ez, ahol a főerőt a nem külföldi magántulajdon adja, ám oldalán az állami és a közösségi tulajdon segédcapatai is ott vitézkedhetnek. (A közösségi tulajdonú monopolisztikus közmujszolgáltatók például ilyen segéderők lehetnének.) A támadó erő első néhány harclépcsőjét azonban csakis a megerősödött hazai kapitalizmus polgári tudatú vezénylő tábornokai által irányított egységek adhatják. Ezeknek az egységeknek a toborzása, felszerelése és hadrendbe állítása csak akkor sikerülhet, ha éveken át hitelesek maradnak a gazdaságpolitika takarékos államról tett ígéretei. Az ilyen állam bedugaszolja a közpénzügyeknek azon réseit, amelyeken keresztül az elmúlt két évtized jó néhány magyarországi vállalati sikertörténetét tápláló milliárdok elfolytak. Az ilyen állam nem támogat lehajolva és gügyögve közvetlenül vállalkozásokat, s főleg nem támogatja azt a bürokráciát, amelyik éppen ezeknek a vállalkozásoknak az életét keseríti. Az ilyen állam nem adóztatja – ha továbbhárítják, ha nem hárítják tovább – nyakló nélkül ezeket a vállalatokat, hiszen a szabadságharc megvívásához szükséges hadfelszerelést éppen nekik kell majd megvásárolniuk. Az ilyen állam vezetői nem jelentik ki a gazdaság különféle ágazatairól, hogy az „nem

¹⁵ A 2012. december végi állapot szerint.

lehet üzlet”.¹⁶ A piac elé többféle morális-rationális korlát is emelhető, és még a legszabadabb, a legkevesebb bürokratikus kötöttséggel működő gazdaságú országban is emelkedik. Ez azonban veszélyes szer, amellyel óvatosan kell bánni. Ha túl sok ágazatról jelentik ezt ki, mi több, a kijelentést tényleges piackorlátozó intézkedések követik, akkor minden külön értesítés nélkül is beköszön az államszocialista gazdaság korszaka. Ebben már nem a befektetésüknek valamilyen kockázatát azért mégis vállaló üzletembereknek, hanem állami bürokraták allokációs döntései próbálják a fogyasztói kereslet és a termelői kínálat közötti egyensúlyt megteremteni. Hozzátehetjük: egészen bizonyos, hogy az 1990 előtt már megismert eredménnyel.

A magyar történelem eddigi mindegyik szabadságharcához hasonlóan a mostani gazdasági szabadságharc csatáit sem lehet ugyanis meztláb és pusztá kézzel megvívni. (Kossuth 1849. július 11-i híres haderő-megajánlási beszédében is 42 millió forintot kért a 200 000 új katona kiállításához.) A jól fűtött vezérkari irodákban a kiagyalók fülének ugyan esetleg meggyőzően hangzanak a háborús propaganda frázisai, a fagyos lövészárkokban azonban már inkább bosszantóak.

Ennek a szabadságharcnak a sikere hozhatja el az „erős, független, szabad (Magyar) országot”.¹⁷ Clausewitz szerint például katonai győzelem „a[z ellenség] hadseregének szétszórása; amennyiben ez hatalmi központ és a politikai döntéshozatal, illetve tevékenység központja, akkor az ellenség fővárosának meghódítása; amennyiben erősebb, mint maga az ellenség, akkor annak legfontosabb szövetségésére mért döntő csapás”.¹⁸ A porosz hadtudós meghatározásában nem szerepel a siker ismérvei között a szembetűnő gyakorisággal kiadott győzelmi jelentés. Nem ezek, hanem győztes csaták hozzák ezt a győzelmet közelebb. Ezekről azonban a gazdasági szabadságharc esetében már nem a honvéd vezérkar, hanem a Statisztikai Hivatal, az Államadósság Kezelő Központ és a Magyar Nemzeti Bank jelentései tudósítanak. Ezek egyelőre eléggé megbízhatónak tűnnek. Így van rá remény, hogy egy reggel – a sikerrel megvívott csaták sokasága után – nem ébredünk majd arra: ablakunk alatt masírozik a győztes ellenség...

¹⁶ Magyarországon – legalábbis e kijelentések szerint – például nem lehet üzlet az egészségügy, a közműszolgáltatás, sőt a földtulajdonnal kapcsolatos korlátozásokkal összefüggésben a mezőgazdasági tevékenységnek egy része sem.

¹⁷ Orbán Viktor 2012. február 7-i évértékelő beszédéből.

¹⁸ Carl von CLAUSEWITZ: *On War* [A háborúról], Trübner, London, 1873, VIII. könyv. 4. fejezet.

Jávorka Géza szakaszvezető, a 7. honvéd gyalogezred ezredközvetlen távbeszélő szakaszának katonája felderítő járorként (Babucs Zoltán gyűjteménye)